

**С.М.Мирзалиев,
ЎзР Банк-молия академияси магистранти**

ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИ БАЗАСИНИ АНИҚЛАШ ВА ҲИСОБЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация: Мамлакатимизда олиб борилаётган солиқ ислохотлари солиқ тизимида муҳим аҳамиятга эга бўлган қўшилган қиймат солиғини такомиллаштириш билан ҳам боғлиқдир. Мақолада қўшилган қиймат солиғи базасини ҳисоблашнинг ўзига хос хусусиятлари, уни аниқлашдаги айрим мураккабликлар ва муаммолар таҳлил этилган, солиқ базасининг шакллантиришни такомиллаштириш масалаларига эътибор қаратилган. Бундан ташқари янги таҳрирдаги Солиқ кодексида қўшилган қиймат солиғи базасини аниқлаш ва ҳисоблаш юзасидан киритилган ўзгаришлар ва қўшимчаларни қўллаш натижаларга асосланиб тегишли хулосалар шакллантирилган ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: қўшиган қиймат, қўшилган қиймат солиғи базаси, солиқ объекти, солиқ агентлари, солиқни ҳисоблаш, молиявий лизинг, соф фойда, дивиденд ва фоизлар.

Аннотация: Налоговые реформы в нашей стране также связаны с совершенствованием налога на добавленную стоимость которая имеет существенное значение в налоговой системе республики Узбекистан. В статье анализируются особенности расчёта, некоторые сложности и проблемы расчёта налогооблагаемой базы налога на добавленную стоимость, обращено внимание на совершенствование формирования налоговой базы. Кроме того, сформулированы выводы и разработаны рекомендации на основе результатов применения основных изменений и дополнений по определению и расчета налогооблагаемой базы налога на добавленную стоимость в новой редакции Налогового кодекса Республики Узбекистан

Ключевые слова: добавленная стоимость, налогооблагаемая база налога на добавленную стоимость, объект налога, налоговые агенты, расчет налога, финансовый лизинг, чистая прибыль, проценты и дивиденды.

Annotation: The ongoing tax reforms in our country are also associated with the improvement of value-added tax, which is important in the tax system. The article analyzes the specifics of the calculation of the value-added tax base, some of the complexities and problems in its identification, and focuses on improving the formation of the tax base. In addition, the new version of the Tax Code contains the main conclusions on the definition of value added tax, as well as changes and additions to the tax base.

Key words: value added, value-added tax base, tax object, tax agents, tax calculation, financial leasing, net profit, dividends and interest.

Кириш

Солиқ концепцияси асосида киритилган янгиликлар солиқ тизимини маълум даражада такомиллаштирганига қарамай амалиётда уларни қўллаш борасида муаммолар, ноаниқликлар, шунингдек, солиқ органлари мутухассислари ва тадбиркорлар томонидан айрим қонунчилик қоидаларига қарама-қарши муносабатлар ҳам юзага келмоқда. Баъзи ҳолларда эса солиқ тизимининг айрим тамойилларининг бузилиши ҳолатлари ҳам кузатилади. Солиқ тўловчилар ва иқтисодчи мутахассислар томонидан кўп мунозараларга сабаб бўлаётган қўшилган қиймат солиғи ҳам шулар жумласидандир. Бу солиқнинг қўлланилиши билан боғлиқ мураккабликлар ва ечимлари юзасидан

олдинги мақоламизда айтиб ўтган эдик. Шунингдек, бу солиқ базасини ҳисоблашда ҳам ўрганиш ва бартараф этиш лозим бўлган муаммолар мавжуд бўлиб, бу борада илмий тадқиқотлар олиб бориш долзарблигича қолмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Қўшилган қиймат солиғи ишлаб чиқарувчиларга эмас балки истеъмолга солиқ сифатида дастлаб, 1954 йил Францияда иқтисодчи М.Лоре томонидан таклиф этилди ва кўп мамлакатларга тарқалди.

ҚҚС Ўзбекистонда 1992 йилдан солиқ тизимининг бюджет даромадларини таъминловчи энг муҳим қисмига айланди. Унинг солиқ тизимида муваффақиятли амал қилишида Ўзбекистонлик амалиётчи мутахассислар Ш.Гатаулин, Э.Гадоев, И.Завалишиналарнинг бу солиқни ундириш механизмини такомиллаштириш билан боғлиқ қатор илмий тадқиқотлари мавжуд.

Қўшилган қиймат солиғи қўлланилишининг ўзига хос хусусиятлари, ҳисоблаш ва ундириш механизмлари Ш.Тошматов, М.Комилов, Қ.Яҳёевлар томонидан ҳам атрофлича ўрганилган.

Шуни таъкидлаш керакки, республикамизда ўзига хос шаклланган иқтисодий ҳолатни, яъни миллий даромад, ишлаб чиқариш, йирик корхоналар сони ва активи давлат корхоналарига тегишли бўлган шароитда, мулкчиликнинг бошқа шакллари яхши ривожланмаган шароитда бу солиқнинг ва йирик давлат корхоналарига нисбатан қўлланиши унинг фискаллик аҳамияти ижтимоий соҳаларга камроқ таъсир этган ҳолда жорий этиш имконини берди.

Хорижий иқтисодчи олимлардан Jingxian Zou, Guangjun Shen, Yaxian Gongлар Хитойда 2007 йилда ҚҚС бўйича амалга оширилган ислохотларнинг корхоналар инвестиция фаолиятига, замонавий технологиялар жалб қилиш орқали иқтисодий самарадорлик ўсишига, шунингдек “даромад самарадорлиги”, “бозор самарадорлиги” ва “мажбуриятларни қоплаш самарадорлиги” га таъсирини тадқиқ қилган.

Mohammad Alizadeh, Masoume Motallabilar эса қўшилган қиймат солиғи ва давлат харажатлари ўртасидаги боғлиқликни тадқиқ қилиб, ижтимоий фаровонликни таъминлаш учун давлат харажатларини қисқартириш, натижада эса ҚҚС ставкасини ҳам пасайтиришни илгари суради.

Тадқиқот методологияси

Ушбу мақолада хорижий ва мамлакатимиз иқтисодчи олимларининг солиқ тизими, қўшилган қиймат солиғи, солиқ базаси, солиқларни ҳисоблаш методологиясига бағишланган илмий асарлари ўрганилган. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси маълумотларининг таҳлилида статистик маълумотларни гуруҳлаш, солиштирма таҳлил, танлама кузатув усулларида фойдаланилди. Тадқиқот методологияси сифатида адабиётлар қиёсий таҳлили, мантиқий ва таркибий таҳлил қилиш, гуруҳлаштириш ва қиёсий таққослаш, иқтисодий-статистик таҳлил ва солиштирма таҳлил,

танлама кузатув усулларидадан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Солиқ базаси нимани англатади. Солиқ қонунчилигида ҚҚС базаси сифатида маҳсулот (хизмат) ларнинг сотиш нархи назарда тутилади. Яъни, Солиқ кодексига асосан, “солиқ базаси акциз солиғини (акциз тўланадиган товарлар, хизматлар учун) ҳисобга олиб, унга солиқни киритмаган ҳолда, битим тарафлари томонидан қўлланилган нархида сотиладиган товарларнинг (хизматларнинг) қиймати сифатида аниқланади”. (СК 248-модда.)

Аммо ҳақиқатда, реал ҳолатда солиқ базаси ўз номи билан қўшилган қийматдир. Қўлланиладиган ҳисоблаш методикасига кўра сотиб олинган маҳсулотга тўланган ҚҚСнинг ҳисобга олиниши корхона томонидан тўланадиган ҚҚС аслида ўзи қўшилган қийматга нисбатан тўланишини англатади. Аммо молиявий ҳисоботларда қўшилган қиймат кўрсаткичи аниқланмайди ва алоҳида кўрсатилмайди. Шунинг учун қўшилган қийматга солиққа тортиш назаридан фақат сотиб олинган ва сотилган маҳсулот нархи ўртасидаги фарқ сифатида қаралади. Бунда шунга эътибор бериш лозимки, барча сотиб олинган маҳсулотлар эмас фақат қўшилган қиймат солиғи тўланиб олинганлари ҳисобга олинади. Шу туфайли қўшилган қиймат таркибига аслида нималар киритилишини билиш муҳим. Иқтисодий назария нуқтаи назаридан қўшилган қийматга фойда ва иш ҳақи киритилади. Аммо амалда унинг таркиби анча кенг ҳисобланади (1-жадвал).

1-жадвал

ҚҚС тўловчилар сони тўғрисида маълумот

Худуд номи	2016 йил	2017 йил	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил 9 ойлик
Республика бўйича	8 329	10 807	12 775	85 481	113 566	140 546
ҚҚР	314	563	855	5 468	6 418	7 706
Андижон	635	819	1 116	5 836	7 770	9 573
Бухоро	424	545	664	6 444	8 456	10 158
Жиззах	235	386	402	3 889	5 103	6 423
Қашқадарё	462	579	685	7 139	10 665	13 299
Навоий	278	358	429	2 754	3 714	4 725
Наманган	376	571	594	4 756	6 383	8 029
Самарқанд	585	950	1 216	6 752	8 733	10 490
Сурхондарё	459	611	776	4 445	6 327	7 901
Сирдарё	164	237	245	3 060	3 951	4 711
Тошкент	706	855	889	7 043	9 237	11 568
Фарғона	671	821	936	6 266	8 495	10 505
Хоразм	408	549	707	4 199	5 134	6 385
Тошкент ш.	2 612	2 963	3 261	16 474	22 168	28 039
МРИ	0	0	0	956	1 012	1 034

1 жадвалдан кўриб турганимиздек, ҚҚС базаси сифатида қўшилган қиймат таркиби анча кенгдир. Бундан ташқари, моддий харажатлари ҚҚС тўловчилардан сотиб олинган бўлса, уни ҳисобга олиш мумкин. Акс ҳолда моддий харажатлар ҳам солиқ базасига киради. Бу ҳолатлар солиқнинг

Умуман амалиётда ҚҚС тўловчилари бир неча туркумларга бўлиниши мумкин, яъни:

- стандарт тартибда, умумий ставкада солиқ тўловчилар;
- пасайтирилган ставкада солиқ тўловчилар;
- ноль даражали ставкада солиқ тўловчилар;
- имтиёзли оборотга эга бўлган солиқ тўловчилар;
- ўз ихтиёри билан солиқ тўловчи кичик корхоналар.

1-расм

Солиқ тўловчиларни ққс тўловчиси сифатида махсус рўйхатдан ўтказишнинг янги тартиби

ҚҚС солиғи бу асосан экспорт қилувчи корхоналарда юзага келади. Ноль даражали ставкани қўлловчилар учун хомашёга тўланган солиқ бюджетда қайтарилиши ҳисобига юз берган. Шунини таъкидлаш керакки, айрим ҳолларда 2020 йилга қадар солиқ базаси таннархдан келиб чиқиб аниқланган бўлса эндиликда, бозор қийматиغا нисбатан аниқланади, яъни:

- товарларни (хизматларни) бошқаларига айирбошлаб сотишда;
- товарларни (хизматларни) бепул беришда (кўрсатишда);
- юридик шахснинг мол-мулкidan шахсий мақсадларда фойдаланишда.

Бундан ташқари, агар битимнинг нархи товарларнинг (хизматларнинг) бозор қийматидан паст ёки юқори бўлса, солиқ органлари солиқ базасига тузатиш киритишга ҳақли деб белгиланган. Аммо бунда солиқ тўловчи бундай қарор юзасидан битимнинг нархи бозор нархларига мувофиқлигини ва солиқ тўлашдан бўйин товлашга қаратилмаганлигининг асосларини тақдим этиш йўли билан низолашишга имконият берилади. Лекин, солиқ тўловчилар ҳуқуқий билимлари масаласининг ривожланмаганлигини ҳисобга олсак, бу масала солиқ тўловчилар фойдасига ҳал қилинмайди ёки коррупция ривожланишига имкон бериши мумкин. Шунингдек, солиқ тўловчининг ўз эҳтиёжлари учун ўзи ишлаб чиқарган товарлардан фойдаланилганда ёки ўз кучи билан хизматлар кўрсатилганда, солиқ базаси ушбу товарларнинг (хизматларнинг) бундай солиқ тўловчи томонидан ўтган 90 кун давомида сотилган айнан шундай (улар мавжуд бўлмаганда шунга ўхшаш) товарларнинг (хизматларнинг) ўртача ўлчанган нархидан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган қиймати сифатида, бундай сотиш мавжуд бўлмаганда эса солиқ қўшилмаган бозор нархларидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Қурилиш ишларини амалга оширадиган доимий муассасалар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида товарлар ва хизматларни қўшилган қиймат солиғи билан харид қиладилар. Натижада, ҚҚСнинг “кириш” суммаси лойиҳанинг қийматини ошишига олиб келади, чунки лойиҳанинг таннархини оширади ва ҳисобга олинмайди.

Умуман охирги икки йилда қўшилган қиймат солиғи борасидаги ислохотлар натижасида солиқ тўловчилар сони ва солиқ тушумлари борасида кескин юқори ўсиш кузатилди.

Солиқ базасини аниқлашда тўловларнинг моддий шаклда шунингдек, қимматли қоғозлар билан тўланиши ҳам эътиборга олинади.

Солиқ Кодексининг 34-бобида қўшилган қиймат солиғи базасини аниқлаш тартиби баён этилган. Унда қуйидаги соҳаларда солиқ базасини аниқлаш хусусиятлари келтирилган:

- молиявий ижара (лизинг) шартномалари бўйича операциялар амалга оширилганда солиқ базасини аниқлашнинг ўзига хос хусусиятлари;
- воситачилик (топширик), транспорт экспедицияси шартномалари бўйича операциялар амалга оширилганда солиқ базаси;
- корхона мол-мулк мажмуаси сифатида сотилганда солиқ базасини

аниқлаш;

-транспортда ташишни амалга оширишда солиқ базасини аниқлаш;

- муддатли битимлар бўйича товарлар (хизматлар) сотилганда солиқ базасини аниқлаш;

-товарларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб киришда солиқ базасини аниқлаш тартиби;

товарлар (хизматлар) чет эллик шахслар томонидан сотилганда солиқ агентлари томонидан солиқ базасини аниқлаш.

2-расм

Солиқ тўловчига солиқ қарзи мавжуд ёки солиқ хавфи юқори солиқ тўловчи қўшилганлиги (бирлашганлиги)

7 Солиқ тўловчига солиқ қарзи мавжуд ёки солиқ хавфи юқори солиқ тўловчи қўшилганлиги (бирлашганлиги)	8 Мураккаб эгувчи солиқ тўловчининг раҳбари бир вақтнинг ўзida бошқа солиқ тўловчида (юр.ш.ш.да) раҳбар бўлиб, ушбу солиқ тўловчида солиқ қарзи мавжуд бўлганда ёки солиқ ҳисоботларини тақдим этилмаганлиги
Корхона номи -“BESHCHASHMA GRAND MAK” МЧЖ (СТИР: 308522396) Рўйхатдан ўтган ҳудуд-Навоий вилояти Раҳбари- Э.Улуғмуродов Солиқ хавфи- Юқори Мезон- Корхонага солиқ хавфи юқори солиқ тўловчи қўшилганлиги (бирлашганлиги) Қўшилган шубҳали корхона- "UYSHUN BEZNES SAVDO" МЧЖ Ҳолати-Шубҳали корхоналар рўйхатига киритилган Бартараф этиш учун- Солиқ текшируви ҳулосасига асосан юридик шахс таркибига қўшилган шубҳали корхоналарнинг солиқ мажбуриятларини тўлиқ бажариши лозим. (солиқ ҳисоботларини тақдим этиш, солиқларни тўғри ҳисоблаш ва тўлаш ва ҳаказо)	Корхона номи -“TECHINVEST” МЧЖ (СТИР:305735552) Рўйхатдан ўтган ҳудуд-Тошкент шаҳри Раҳбари-А.Атакузиев (ЖШШИР: 31607870270030) Солиқ хавфи- Юқори Мезон-Солиқ тўловчининг раҳбари бир вақтнинг ўзида бошқа солиқ тўловчида (юр.ш.ш.да) раҳбар бўлиб, ушбу солиқ тўловчида солиқ қарзи мавжуд бўлганда ёхуд солиқ ҳисоботларини тақдим этилмаганлиги Таъсисчининг бошқа корхоналари- “DEVELOP-TRADING” МЧЖ, “HIGH-TECHNOLOGY SOLUTIONS” Ҳолати-Солиқ ҳисоботларини тақдим этмаган, фаолият кўрсатмаётган Бартараф этиш учун- раҳбар ёки таъсисчининг бошқа корхоналарининг солиқ қарзларини ўз вақтида ва тўлиқ тўлаш ҳамда ҳисоботларни тақдим этиш

Шуни таъкидлаб ўтиш лозимки қўшилган қиймат солиғидан солиқ базасини аниқлаш хусусиятлари қонунчиликда бир мунча мураккаб баён этилган ва уларни махсус билимлар ва амалий кўникмаларсиз англаш анча қийинчилик туғдиради. Шу туфайли уларга изоҳ бериш муҳимдир.

Молиявий лизинг операцияларида фақат лизингга берувчи сотиб олган нархига нисбатан сотиш нархини юқорироқ қилиб белгилагандагина бюджетга қўшимча тўлов юзага келади. Солиқдан озод қилинадиган асбоб ускуналар сотилганда сотиб олиш ва сотиш нархидаги фарқ солиққа тортилади, худди 2-вариантдаги каби амалга оширилади.

Муддатли битимлар бўйича товарлар (хизматлар) сотилганда солиқ базаси ушбу товарларнинг (хизматларнинг) бевосита шартномада кўрсатилган, лекин сотилган санадаги бозор нархларидан келиб чиққан ҳолда ҳисобланган қийматдан паст бўлмаган қиймати сифатида аниқланади (СК 253-модда). Уюшган бозорда муомалада бўлган ва асос актив етказиб берилишини назарда тутувчи опцион контрактларнинг асос активи сотилган

тақдирда, солиқ базаси ушбу асос активни сотиш амалга оширилиши керак бўлган ва ҳосила молиявий воситани биржа тасдиқлаган таснифлаш шартларига мувофиқ белгиланган қиймат сифатида, лекин сотиш санасидаги бозор нархларидан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилганидан паст бўлмаган қийматда аниқланади.

Воситачилик (топшириқ) шартномалари бўйича операциялар амалга оширилганда солиқ базасини аниқлашнинг ўзига хос хусусиятлари устида тўхталадиган бўлсак. Солиқ кодексининг 250-моддасига кўра “Комитентнинг (ишонч билдирувчининг) топшириғига кўра комитентга (ишонч билдирувчига) тегишли бўлган товарлар сотилган тақдирда, воситачилик (топшириқ) шартномасининг шартларига мувофиқ бўлган шартлар асосида воситачи (ишончли вакил) томонидан учинчи шахс билан тузилган битим бўйича комитент (ишонч билдирувчи) бундай учинчи шахсга хизматлар кўрсатганда солиқ базаси қуйидагича аниқланади:

1) воситачининг (ишончли вакилнинг) солиқ базаси – унинг солиқни ўз ичига оладиган воситачилик ҳақи миқдорида;

2) комитентнинг (ишонч билдирувчининг) солиқ базаси – комитентнинг (ишонч билдирувчининг) топшириғига кўра воситачи (ишончли вакил) томонидан сотилган товарларнинг қиймати, шунингдек солиқни киритмаган ҳолда воситачи (ишончли вакил) томонидан учинчи шахс билан тузилган битим бўйича комитент (ишонч билдирувчи) бундай учинчи шахсга кўрсатган хизматларнинг қиймати миқдорида. (СК250-модда).

Айтайлик, комитент 500 млн. сўмлик товар воситачига берди. Воситачи ҳақи 10 фоиз. Воситачи солиқ базаси 50 млн. сўм, солиқ суммаси 6,521 млн. сўм ($50 \cdot 15 / 115$).

Бунда воситачининг ҳақи комитент томонидан кўрсатиладиган хизмат қиймат таркибига киритилади, аммо солиқ базасини аниқлашда уни чиқариш кераклиги ҳақида қонунчиликда кўрсатиб ўтилмаган. Мисолимиздаги 500 млн. сўм қонунчиликка кўра комитент солиқ базаси деб айтилган, аммо унинг 50 млн. сўми воситачи солиқ базаси. 50 млн. сўм воситачига тўланганда ҳисоб варақ фактурада қўшилган қиймат солиғи алоҳида кўрсатилмаганлиги сабабли комитентда уни ҳисобга олиш имкони бўлмайди, натижада бир сумма икки марта солиқ базасига кириб қолади.

Хулоса ва таклифлар

Аввало шуни таъкидлаб ўтиш керакки, қўшилган қиймат солиғи базасини аниқлаш борасида солиқ қонунчилигида очик бўлган саволлар мавжуд ва амалиётда юзага келаятган кўп вазиятларни ўз ичига олмайди. Натижада, солиқ органларига жуда кўп саволлар билан мурожаат қилинмоқда, бу саволларга ҳар доим ҳам тегишли жавоблар олинмаётганлиги ёки қониқарли жавоб олинмаётганлигини амалиётда кузатиш мумкин.

Амалиётда солиқ тўловчининг ҳақлиги презумпциясининг ишламаётганлигини ҳам кузатишимиз мумкин. “Лозим даражада эҳтиёткорлик” қонунининг солиқ қонунчилигига киритилиши натижасида

эса айнан қўшилган қиймат солиғи бўйича виждонли солиқ тўловчиларнинг бир кунлик фирмаларга тўлаган қўшилган қиймат солиғининг тан олинмаслигига олиб келмоқда. Тадбиркорлик фаолиятига салбий таъсир этувчи катта муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмоқда.

Қўшилган қиймат солиғи базасини белгилашдаги яна мунозарали томони шундаки, акциз солиғи, божхона тўловларининг, ижтимоий солиқнинг, кредитлар учун фоизнинг солиқ базасига киритилишидир. Бу кузатаётганимиздек, истеъмол товарлари ва хизматлари нархларнинг ошишига, аҳоли реал даромадларининг камайишига ва пировард натижада кам даромадли аҳоли қатлами ижтимоий аҳволининг ёмонлашувига олиб келмоқда.

Янги таҳрирдаги солиқ кодексини таҳлил қилар эканмиз, бир жиҳатга алоҳида урғу берилганлигини кузатамиз яъни, солиқ органлари битимлардаги нархларнинг бозор нархига тўғри келмайди деб ҳисобласа, солиқ базасини белгилашдабозор нархи эътиборга олинади. Бу ҳолат асосан божхона ҳудудида кузатилган бўлса, эндиликда мамлакат ичидаги барча битимларда шу ҳолат амалга оширилиши белгиланган.

Сўнгги вақтларда солиқ маслаҳатчилиги институти ривожланиб бормоқда. Бунга албатта уларга бўлган талабнинг ортиши сабаб бўлмоқда. Талаб эса кўпроқ даражада қўшилган қиймат солиғи тўловчиларининг 18 баравар ортиши, ва солиқбасасини ҳисоблашдаги мураккабликлар ва солиқ қонунчилигидаги ноаниқликлар, турлича талқин қилишлар, “солиқ тўловчиларнинг ҳақлиги презумпцияси” тўғрисидаги солиққа тортиш тамойилларининг бузилиши ҳам сабаб бўлмоқда.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси (янги таҳрири). 2020 йил
2. 2020 йил учун Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети тўғрисидаги қонуни. Қонунчилик палатаси томонидан 2019 йил 21 ноябрда қабул қилинган Сенат томонидан 2019 йил 30 ноябрда маъқулланган.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 31 майдаги “Имтиёзлар ва преференциялар бериш тартибини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3756-сонли қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 июлдаги “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ- 4389- сон қарори.
5. Jingxian Zou, Guangjun Shen, Yaxian Gong. The effect of value-added tax on leverage: Evidence from China’s value-added tax reform. // China Economic Review. Volume 54, April 2019. – Pages 135-146
6. Mohammad Alizadeh, Masoume Motallabi. Studying the Effect of Value Added Tax on the Size of Current Government and Construction Government. // Procedia Economics and Finance. Volume 36, 2016. Pages 336-344.

7. Гатаулин Ш.К. ва бошқалар Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси», 1996. – 304 б.
8. Гадоев Э.Ф. и др. Косвенные налоги. Учебно-практическое пособие. – Т. “Норма”, 2011. – 220 с.
9. Завалишина И. Солиқлар: назария ва амалиёт. Т: 2005, “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”, 2005. – 539 б.
10. Тошматов Ш., Комилов М. Қўшилган қиймат солиғи. -Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”. 2004. – 160 б.